

REPREZENTAREA SOCIALĂ A ORGANIZAȚIEI ÎN MEDIUL STUDENȚESC ROMÂN ȘI MAGHIAR

AMANDA BOȘOVCKI

Într-un articol publicat în 1999, “Analiza instituției și schimbarea”, Jean Claude Rochy apreciază că grupul reprezintă “veriga lipsă atât în teoretizarea antropologiei culturale, cât și la Freud, unde se face direct trecerea de la individ la societate sau instituție. Grupul reprezintă spațiul intermediar între singular și colectiv (și invers). Însăși identificarea este un proces grupai, iar evoluția sa se poate realiza în mod esențial printr-o activitate de grup. În interiorul și prin intermediul grupului se efectuează schimbul între intrapsihic și psihosocial, între individ și organizație, între reprezentarea preconștientă și reprezentarea socială.

Când vorbim despre reprezentări sociale, vorbim întotdeauna despre reprezentări “ produse și generate colectiv ” (Moscovici, 1961). Într-adevăr, dacă se pot realiza cele trei condiții puse de Moscovici (*dispersia informației, focalizarea, presiunea la inferență*), aceasta nu se întâmplă decât în dinamica funcționării grupului social.

“Studentii” pot fi priviți ca alcătuind un grup social, ei acționând într-un univers social deja structurat. Prin urmare, putem considera situația lor ca fiind una ce permite apariția unor reprezentări sociale.

Considerând ca obiect al reprezentării “organizațiile”, se pune problema poziției grupului față de obiectul de reprezentare, și în acest sens datele furnizate de sondajul de opinie realizat printre studenții clujeni sunt semnificative: circa 78% dintre respondenții eșantionului român s-au declarat ca neaparținând vreunei organizații sau asociații.

Rezultatele acestui sondaj relevă clar faptul că organizațiile formale rămân o formă de cooperare destul de rar întâlnită în actuala societate românească.

În discuția cu privire la specificul național românesc se invocă, adesea, că superba atitudine filosofico-estetică a ciobanului mioritic față de moarte se înscrie, în fond, tocmai pe un astfel de habitus al resemnării. Cu toate acestea, această lipsă de implicare, înclinația spre resemnare, apatie, care în nici un caz nu susține progresul social și economic, sau înaintarea în civilizație, nu poate fi pusă pe seama unor

aşa-numite constante ale “sufletelor popoarelor” în explicarea vieţii lor economico-sociale, politice şi chiar spirituale (Iluţ, 2000).

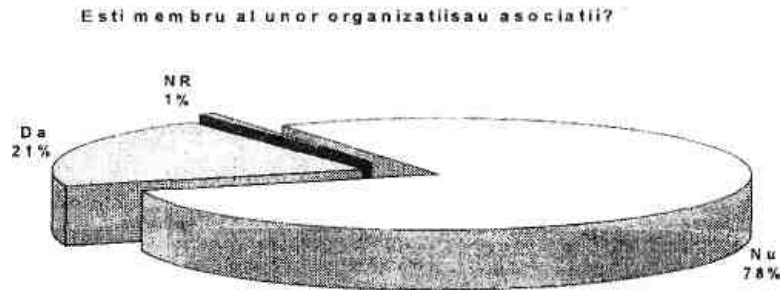

Fig. 1 – eşantion român

De fapt, așa cum ne arata și datele sondajului, aceasta lipsă a implicării, a cooperării în structuri formale de organizarea studenților, se datorează unei încrederi scăzute în aceste sisteme de organizare. Realizând un calcul al frecvențelor cumulate, putem constata că circa 61% din respondenți arată foarte puțină (1), respectiv puțină încredere(2) în fundații și organizații.

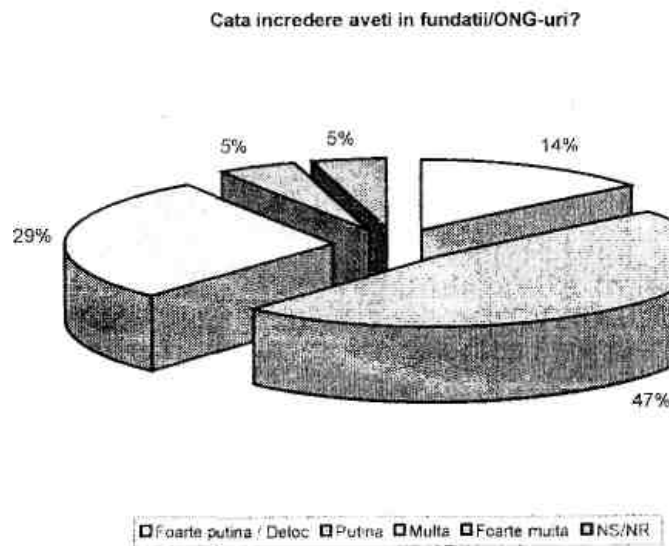

Fig. 2 – eşantion român

O asemenea reprezentare socială a organizațiilor sau asociațiilor neguvernamentale putem considera că își are cauza în trei elemente fundamentale ce caracterizează societatea românească posttotalitară:

- moștenirea unei culturi organizațional practice, din perioada comunistă;
- valoarea socială supremă, idealul social, la care aderă tânăra generație;
- inexistența unei motivații extrinseci pentru implicarea în anumite organizații sau asociații și imposibilitatea găsirii unei motivații intrinseci suficient de puternice.

Putem considera deci, că reprezentarea socială a “organizației” este determinată și orientată de aceste trei elemente și, în primul rând, de efectele pe care le produce interacțiunea dintre ele.

În ceea ce privește primul factor amintit, se poate remarca faptul că una dintre particularitățile sistemului comunist în țara noastră a fost lipsa aproape totală a oricărei forme de societate civilă, respectiv a organizațiilor independente, nepolitizate, înainte de 1989.

Dacă relațiile informale ale individului cu vecinii, rudele sau colegii nu puteau fi distruse de un sistem totalitar, existența organizațiilor sau a unor asociații voluntare, bazate pe libertatea de asociere și exprimare a individului, este într-o mai mare măsură pusă în pericol de dictatură. Aceasta se datorează în special rolului important pe care îl joacă aceste organizații, formând un spațiu intermediar între individ și stat (după cum remarca și J.C. Rouchy), ce face posibilă acțiunea concertată a cetățenilor pentru atingerea unor scopuri comune. (Grigorescu, 1999).

Cultura organizațională care ne parvine din partea sistemului comunist este una ce se reduce la reprezentarea “organizației” ca un mijloc de control comportamental, organizație birocratizată, bazată pe o ierarhie bine stabilită și cu un statut extrem de rigid. Memoria colectivă (ținând cont că generațiile de studenți de azi au prins încă faza preșcolară și școlară comunistă), păstrează încă imaginea organizației naționale a „șoimilor patriei”, în cadrul căreia comportamentul copiilor era controlat încă din faza preșcolară. Urmau apoi organizația de pioneri, U.T.C.-ul, sindicatul, organizația de partid etc. Orice reprezentare a organizației din perioada comunistă se asocia în mod direct cu ideea de conformism, de depersonalizare. Ori tocmai împotriva unei asemenea depersonalizări, împotriva supunerii necondiționate la un anumit tip de autoritate, luptă astăzi tineretul din România.

Încercarea de sincronizare cu Occidentul îi conduce la aprecierea supremă a valorilor individualiste, valorizarea supremă a individului ca personalitate, respectul față de sine (*self-esteem*), etc. Schimbarea radicală de mentalitate, însă, îi aruncă, pe tineri mai ales, în cealaltă extremă, și anume aceea a unui individualism dus la extrem. În actualul context social din Europa Centrală și de Est - așa cum s-a remarcat la Adunarea Generală a Asociației Europene de Psihologie Socială Experimentală (Budapesta, 1990) - se manifestă o tensiune între “comunalism și individualism” (Serge Moscovici, apud S. Chelcea).

Eliberați de un “colectivism despot”, propriu totalitarismului, mulți tineri - în cazul nostru studenți - au adoptat un “individualism” la fel de devastator pentru personalitatea umană, “care nu ne apropie de idealul și modelul de viață din Europa Occidentală, care caută forme de viață comunitară, modalități de coexistență demnă și solidaritate umană” (S. Chelcea, 1992).

Oarecum altfel stau însă lucrurile în cazul tineretului maghiar din România. Rezultatele studiului nostru arată că un procent de 48% sunt membri ai unei organizații, adică se poate constata o implicare cu circa 27% mai mare decât în cazul studenților români.

Fig. 3 – eșantion maghiar

De ce această angajare organizațională din partea minorității? Care sunt formele acestei implicări?

Un prim indiciu privind răspunsul la aceste întrebări l-ar putea furniza constatarea că studenții maghiari s-au definit ca fiind membri ai unei aceleiași organizații: UDMR sau RMDSz.

Apariția UDMR în 1990 a fost firească. Dacă a pregătit-o cineva cu adevărat să apară, atunci meritul îi revine lui Nicolae Ceaușescu ale cărui politici discriminative aduseseră elita maghiară din România la un grad foarte avansat de sensibilitate și mobilizare, furnizându-i, într-un moment în care românii nu aveau habar ce vor, un întreg program de revendicări, inițial bazat pe ideea de recuperare a drepturilor confiscate de Ceaușescu. A mai contribuit și rolul important jucat de pastorul Tőkés László în declanșarea Revoluției de la Timișoara, ceea ce l-a propulsat drept conducător politic, precum și faptul că important de subliniat în contextul analizei noastre este faptul că UDMR deja la acea oră existau organizații ale maghiarilor în alte țări din Est care aveau minorități maghiare importante.

Ceea ce este însă este o alianță de partide, cluburi și organizații; deși în interiorul alianței funcționează cluburi cu orientare politică diferită, aceasta este percepută ca o organizație de reprezentare comunitară, și nu politică, de către propriii săi votanți. Orientarea politică a acestora este de altfel complet vagă și nedefinită, 41% neputându-se plasa pe o scară de la stânga la dreapta politică (de la 1 la 10), o ușoară grupare a restului înregistrându-se în regiunea centrului (sondaj U.B.B.). Mai mult chiar decât populația românească, ea însăși extrem de dezorientată politic, comunitatea maghiară nu se structurează ideologic, locul ideologiei politice fiind ocupat de revendicările comunitare ale UDMR, toate cu caracter național, etnic, și nu propriu-zis politic (A. Mungiu-Pippidi, 1999).

Apartenența studenților maghiari la această organizație se referă prin urmare la o recunoaștere formală a apartenenței la grupul etnic minoritar. Statutul de grup minoritar încurajează o puternică identificare cu grupul, conștiința apartenenței la un grup distinct, în special când membrii săi sunt supuși unui tratament inegal.

În consecință, s-ar putea afirma că trecerea de la comunism la democrație a produs o transformare a grupului etnic maghiar dintr-o *minoritate anomică*, pasivă, într-o *minoritate nomică*, activă, conform distincției operate de Moscovici (1976). Nu trebuie să înțelegem prin calificativul “anomic” sensul grav al răstălmăcirilor teoretice care i-au determinat pe sociologi să se îndoiască de pertinența noțiunii de *anomie* (Besnard, 1987; Ferreol, 1991). Minoritățile sunt anomice sau deviate atunci când se supun normei majoritare până și în alegerile lor cele mai intime; altfel spus, este vorba de “indivizi sau sub-grupuri care se definesc prin referință la norma sau răspunsul sistemului social mai vast,

deoarece grupul căruia ele îi aparțin nu deține norme și răspunsuri proprii (...)” (Moscovici, 1976). Caracterul anomic al unui grup poate fi, deci, după Moscovici, conceput pornind de la momentul în care forța normativă a grupului se dizolvă în comparația excesivă cu exterioritatea majoritară, această situație neputând duce la o soluționare a problemelor, făcând opacă organizarea influenței sociale minoritare, ceea ce a fost și cazul minorității maghiare dinainte de '89.

În contextul realității post-comuniste însă, am putea vedea *vocația* (în sensul weberian al termenului) ca fiind elementul constitutiv al oricărui angajament minoritar, după cum constata și Jean-Marie Seca în articolul intitulat “Pentru o psihologie socială a vocației minoritare” (1997). De această noțiune se apropie și aceea de *destin* sau de *istorie personală*.

Vocația minorității naționale din România s-a manifestat dinamic și în trecut, pentru că “maghiarii din România au avut organizații și au fost reprezentați la diferite niveluri în sistemul statal românesc interbelic” (Bela Marko, 1998). După o perioadă de 15-20 de ani, când, din cauza trecerii la un sistem național-comunist, minoritatea maghiară nu a mai exercitat nici o influență, trecerea la un sistem social democratic a permis o dinamică a vocației minorității maghiare în spațiul românesc.

Jean-Marie Seca vede la baza angajamentului minoritar o dinamică a vocației calificată drept *convertire*. Convertirea a fost studiată experimental ca formă specifică a influenței sociale. Ea este un proces de socializare și de structurare a identității unei minorități, adică de construire a unei culturi care va fonda o identificare puternică și fundamentală a minorității cu un sine referențial.

Cultura unei minorități este și ea un spațiu de reprezentări sociale care va fi întotdeauna altceva decât o copie ideologică a unei mișcări sociale mai ample. Ea se constituie printr-un travaliu cognitiv asupra necesităților de acțiune și priorităților etice și existențiale, alcătuind stilul de acțiune minoritar, deci vizibilitatea și recunoașterea sa socială.

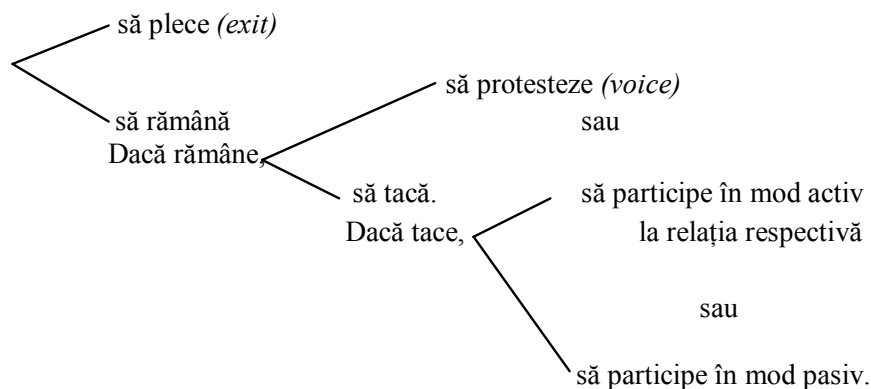
Diferențele între procentajul de studenți maghiari și cel de studenți români membri ai unei organizații sau asociații este astfel în mare măsură justificată. Ceea ce este însă interesant de analizat este faptul că aceste diferențe de procentaj nu se mai regăsesc în răspunsurile la întrebarea : “În ultimul an, ai participat la vreo manifestare organizată de:

- organizații de tip sindical;

- organizații studențești cu caracter științifico-cultural;
- asociații de atitudine;
- asociații de divertisment;
- asociații de voluntariat;
- altele.

La fiecare din aceste variante, răspunsurile arată o neparticipare de peste 90% atât la nivelul eșantionului românesc, cât și a celui maghiar. Lipsa de implicare a studenților români justifică această neparticipare, dar faptul că un procent destul de ridicat dintre studenții maghiari au răspuns afirmativ la întrebarea dacă sunt membri ai unei organizații sau asociații, ridică anumite semne de întrebare privind diferența operată între modul de reprezentare a organizației de către studenții români, respectiv cei maghiari.

O lămurire a situației ar putea să fie oferită de cercetările lui A. Hirschmann (1972), care consideră că decizia de afiliere sau de dezertare nu depinde exclusiv de o axiomatică utilitaristă. Astfel, în fața nemulțumirii, un individ poate alege :

Am putea afirma că, drept reacție la sistemul totalitar anterior, românii au ales în raport cu organizația soluția *exit*, în timp ce minoritatea maghiară a ales-o pe cea de *loyalty*, dar o loialitate îndreptată înspre propriul grup etnic.

Totuși se constată că și în cazul minorității maghiare masa este mult mai moderată decât elita : deși *mobilizarea pasivă* a fost un succes, *mobilizarea activă* s-a dovedit mult mai dificilă.

Prin urmare, distincția dintre modul de situație a studentului român, respectiv a celui maghiar în raport cu **organizația**, este distincția dintre *neparticipare* și *participarea pasivă*; implicarea activă la nivel social,

pe care Occidentul o promovează, neregăsindu-se nici de o parte, nici de cealaltă.

Astfel, în termeni psihosociali, am putea considera că distincția între cele două eșantioane studiate constă nu în reprezentarea socială a „organizației” ca atare, ci în gradul în care factorul ideologic operează în cadrul respectivei reprezentări, în condițiile în care ideologicul este văzut „ca funcționând la interfața colectivului cu subiectivul” (F. Giust-Despraieres – “Subiectul în reprezentarea socială”).

Ideologia, așa cum amintește Pierre Ansart, rezolvă conflictul psihic *impunându-și modul de rezolvare*. Ea permite subiectului să-și însușească discursul colectiv și să se angajeze afectiv în jocul introiecțiilor și al proiecțiilor colective. În acest sens, nu este vorba doar de o fixare a codurilor de valori, ci de o activitate permanentă de “captare a investițiilor”. Aceasta operație devine posibilă din nevoia subiectului de întâlnire, de fundament, de certitudine.

Reluând registrul socio-cultural, Piera Aulagnier îl definește ca „ansamblu de investiții a căror funcționare se caracterizează printr-o aceeași trăsătură : este însoțită de un discurs asupra instituției care-i afirmă justificarea și necesitatea”. Desemnând astfel discursul ideologic, autoarea concepe grupul social ca un “ansamblu de voci prezente definind realitatea lumii, rațiunea de a fi a grupului, originea modelelor sale prin transmiterea “enunțurilor de bază” ce trebuie neapărat recepționate ca discurs al siguranței.

Pierre Ansart afirma, în același sens, că verbul ideologic nu prezintă subiectului un evantai de posibilități între care ar avea de ales, ci un “adevăr moral”, de la care ar fi nedemn și degradant să te sustragi”. I se cere subiectului să participe la o activitate mondenă, dar l se cere să participe «cu suflet și conștiință», ca ființă autonomă ce va fi în același timp depozitar al adevărului și vinovat dacă se sustrage de la aceasta”. Ideologicul furnizează astfel semnificații pentru stăpânirea realității interne, asigurând anumite formațiuni psihice grație cadrului de interpretare colectivă și univocă pe care îl constituie. În lumina acestei dimensiuni dramatice, vom spune că este reprezentarea spațială a unui raport, în parte idealizată, în parte conflictual, între o realitate și un subiect.

Acest factor ideologic este cel care împiedică, practic la nivelul conștiinței, adoptarea soluției *exit* și în cazul minorității maghiare. Afirmarea și recunoașterea formală a apartenenței la grup (realizată prin participare în cadrul organizației etnice) conferă stabilitate în raport cu

propria identitate. Democrația a permis această afirmare a identității etnice, iar tineretul maghiar se simte responsabil să apere această identitate.

Spațiul democratic este din ce în ce mai mult unul de *patos*. Acest patos democratic poate fi enunțat, spune Jean-Marie Seca, sub forma problemei opoziției între interesul personal și interesul general.

Or, în acest punct, al interesului personal, putem găsi explicația *participării pasive* în cazul studenților maghiari, respectiv a *neimplicării* studenților români în cadrul organizațiilor sau asociațiilor.

Un al treilea factor, care generează deci o asemenea reprezentare socială a organizațiilor neguvernamentale, se poate defini ca fiind lipsa unor motivații extrinseci (câștiguri materiale pe termen scurt, spre exemplu), pe care participarea/activarea în asemenea asociații sau organizații să le ofere.

Spre deosebire de asociațiile ce au ca scop reprezentarea intereselor profesionale sau materiale, cele ce îi vizează pe studenți sunt organizațiile sau asociațiile cu caracter științifico-cultural, de atitudine, asociații de divertisment sau de voluntariat, care nu fac altceva decât să asigure un cadru formal în care indivizii își exprimă și își dezvoltă pasiuni, abilități, hobby-uri comune etc. Prin urmare, acestea se află oarecum în incapacitatea de a oferi o motivație extrinsecă clară.

Ceea ce poate însă genera o creștere a participării tinerilor studenți în cadrul unor asemenea sisteme organizate ar fi o schimbare de percepție, care să permită constituirea unor motivații intrinseci și, în acest sens, educarea civică a tineretului are un rol hotărâtor.

Rolul acesteia este, în primul rând, acela de a explica modul cum activitatea în asociații și organizații este asociată cu competența subiectivă și participarea civică, membrii acestor organizații fiind mai aproape de idealul cetățeanului democratic; cooperarea și acțiunea colectivă în cadrul asociațiilor reduce totodată dependența indivizilor față de stat, întărind suportul față de democrație și economie de piață.

Totodată, pentru dezvoltarea unei motivații puternice a studenților și nu numai, în acest sens, considerăm că este necesară o reprezentare socială a organizației ca și cadru formal extrem de propice investițiilor în capital uman.

Societatea românească va trebui, în vederea unei sincronizări cu valorile Occidentului, să înțeleagă importanța capitalismului nu numai în jurul conceptului de *capital material*, fizic, ci și de *capital uman*, conform terminologiei lui Gary S. Becker. Iar organizațiile oferă într-

adevăr studenților o șansă de investire în capitalul uman, cu atât mai mult cu cât problema gravă a șomajului pune sub semnul întrebării caracterul asocierii dintre câștiguri și școlarizare în societatea românească. Studiile superioare ar trebui să joace, în mod normal, un rol de “acreditare”, de “recomandare”. Principala problemă a recomandării este însă aceea că marile companii nu sunt interesate doar de atestări ale succesului în cadrul activității școlare, ci și de acelea asupra capacităților și performanței în contextul activității productive : disciplina impusă de fabrici, necesitatea de a satisface clienții, de a stabili relații colegiale cu ceilalți angajați și așa mai departe (Gary S. Becker, 1993).

Succesul în mediul universitar - flexibil, individualist, și, mai degrabă, nedisciplinat, nu furnizează informații și experiențe relevante. Participarea în cadrul unor asemenea organizații și asociații formale ar permite dobândirea unor experiențe practice și, de asemenea, integrarea în diferite rețele sociale ce mai târziu pot facilita ocuparea unor locuri de muncă mai avantajoase. Expresia “investiții în capitalul uman”, folosită pentru a descrie procesul de creștere a calității forței de muncă, este tot mai des întâlnită în discursurile prezidențiale americane, începând cu George Bush și Bill Clinton.

Întrucât idealul promovat de societatea românească postcomunistă este tocmai acela al cetățeanului democratic, de tip occidental, poate că exemplul American ar trebui urmat și în acest sens, atât la nivel politic, cât și la nivelul mass-mediei, rolul mass-mediei și a sistemului politic în emergența comportamentelor prosociale fiind demonstrat științific (Bryan et al., 1971). Acțiunea socială depinde nu numai de circumstanțele concrete, de situația reală, ci și de perceperea ei, de modul de cunoaștere a ei de către actorii sociali.

În acest sens, putem conchide că este necesară o modificare de percepție în ceea ce privește participarea/activarea în cadrul organizațiilor sau asociațiilor. Reprezentarea socială a acestora, de către grupuri sociale precum cel al studenților, trebuie să se focalizeze, cum ar spune Moscovici, pe aspectele legate de conceptul de “investiție”, respectiv pe acela de “capital uman” sau “capital social”.

Bibliografie :

- Berevoescu, Ionica – Chiribucă, Dan - Comșa, Mircea Ioan – Grigorescu, Narcisa – Lăzăroiu, Andra – Lăzăroiu, Sebastian – Pană, Marilena – Pop, Lucian – Stănculescu, Sofia Manuela (1999) *Fetele schimbării*, București: Editura Nemira.
- Becker, Gary S. (1997) *Capitalul uman*, București: Editura ALL.
- Chelcea, Septimiu (1993) *Personalitate și societate în tranziție*, București: Editura Științifică și Tehnică.
- Hirschmann, Albert O. (1999) *Abandon, contestare și loialitate*, București: Ed. Nemira.
- Iluș, Petru (2000) *Iluzia localismului și localizarea iluziei*, Iași: Ed. Polirom.
- Mills, Albert J & Simmons, Tony (1995) *Reading Organization Theory*, Toronto: Garamond Press.
- Mungiu-Pippidi, Alina (1999) *Transilvania subiectivă*, București: Editura Humanitas.
- Neculau, Adrian (coord.) (2000) *Analiza și intervenția în grupuri și organizații*, Iași: Editura Polirom.
- Neculau, Adrian (coord.) (1997) *Psihologia câmpului social. Reprezentările sociale*, Iași: Editura Polirom.
- Neculau, Adrian & Ferreol, Gilles (coord.) (1998) *Psihosociologia schimbării*, Iași: Editura Polirom.